

Maria Kompowska¹
Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Szczecinie
Janina Kosman²
Archiwum Państwowe w Szczecinie

*Dar Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie
dla biblioteki Archiwum Państwowego*

Biblioteka Archiwum Państwowego w Szczecinie posiada oprócz gromadzonych po 1945 r. zbiorów archiwistycznych i regionalnych również zabytkową kolekcję na którą złożyły się przede wszystkim księgozbiory Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza w Szczecinie (Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde in Stettin) oraz niemieckiego Archiwum (Provinzial Archiv für Pommern in Stettin). W połowie XIX w. na mocy porozumienia obu tych instytucji bibliotekę Towarzystwa przeniesiono na koszt Archiwum do jego siedziby, jako dobro powierzone. Umowa ta (z niewielką przerwą) połączyła losy obu placówek do 1945 r.

Powiększające się sukcesywnie zbiory biblioteki Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza, z biegiem czasu służyły jako uzupełnienie zasobów archiwalnych. Rozwój stowarzyszeniowej biblioteki w początkowym okresie był możliwy głównie dzięki darom i wymianie. Archiwum prowincjonalne natomiast już z chwilą powstania, starało się gromadzić materiały o charakterze bibliotecznym, które traktowane były jako pomoc naukowa a później również jako dopełnienie zasobu archiwalnego. Władze zwierzchnie zalecały archiwom, by prócz wydawnictw poświęconych archiwistyce, nabywały dzieła historyczne i wydawnictwa źródłowe mogące być pomocne przy opracowaniu akt.

Księgozbiór o którym mowa zarówno podczas II wojny światowej jak i po jej zakończeniu uległ rozproszению. Polscy archiwiści i bibliotekarze w drugiej połowie lat czterdziestych XX w. podjęli trud

---

¹ Maria Kompowska – archiwistka, kierowniczka archiwum zakładowego w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Szczecinie.

² Dr Janina Kosman – st. kustosz dypl., opiekunka zbiorów bibliotecznych Archiwum Państwowego w Szczecinie.

jego scalenia oraz ponownego skatalogowania. Udało się to w dużej mierze, ale wiele cennych egzemplarzy nie powróciło już na swoje dawne miejsce.

Zabytkowe zbiory biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie stanowią dzisiaj liczący się zbiór nie tylko w Szczecinie ale i zajmujący ważne miejsce wśród bibliotek archiwów w Polsce. Większość to druki w językach niemieckim i łacińskim, niewielką część stanowią włoskie, francuskie, szwedzkie i polskie. Zakres tematyczny starych druków przechowywanych w bibliotece archiwalnej należy określić jako uniwersalny. Wyodrębnimy tu następujące grupy tematyczne:

- historia krajów, regionów, miast
- polityczne i gospodarcze stosunki międzynarodowe
- prawo, zagadnienia filozoficzno-etyczne
- wojskowość
- dzieje szkolnictwa, oświaty, kultury
- nauki przyrodnicze, astronomia, medycyna
- historia rodów, genealogia, biografie
- numizmatyka, heraldyka, sfragistyka
- religioznawstwo
- nautologia
- literatura piękna
- kalendarze, periodyki.

W tej zabytkowej kolekcji osobne miejsce zajmują pomeranika czyli druki, wyodrębnione z uwagi na problematykę pomorską oraz miejsce wydania. Posiadany zasób tegoż piśmiennictwa wzbogacił się ostatnio o egzemplarze przekazane w darze bibliotece Archiwum Państwowego w Szczecinie przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków. Za zgodą Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Tomasza Wolendera, i przy pośrednictwie opiekującej się zbiorami bibliotecznymi WUOZ Marii Kompowskiej do biblioteki Archiwum trafiło 16 egzemplarzy starych druków, głównie pomeraników w tym klocki introligatorskie. Należy w tym miejscu zauważyć, iż biblioteka Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie została założona w latach 50. XX wieku (z tego okresu pochodzi też najstarszy inwentarz biblieczny), nie ma jednak pewności czy już w drugiej połowie lat 40. Urząd nie gromadził jakichś publikacji. Jego zbiory składają się z książek i czasopism sprzed wojny oraz powojennych. Niektóre książki i periodyki przedwojenne posiadają pieczęcie dawnych właścicieli. Są to przykładowo: szczecińskie Gimnazjum Mariackie i Muzeum Miejskie. Nie wiadomo jaką drogą trafiły one

do zbiorów. Niektóre były z pewnością kupowane w antykwariatach. Obecny Wojewódzki Konserwator Zabytków twierdzi, że część przedwojennych zbiorów została odziedziczona po przedwojennym konserwatorze zabytków. Spora część książek pochodzi z darów, jednakże wiele też kupowano. Księgozbiór był gromadzony zgodnie z profilem prowadzonych przez Urząd działań, stąd w zasobie znalazło się wiele publikacji dotyczących historii Pomorza i Nowej Marchii oraz poszczególnych miast z tego obszaru. Tematycznie dotyczy on przede wszystkim architektury i sztuki, archeologii oraz działalności różnych osób z tych dziedzin. W 2011 r. podjęta została decyzja o przekazaniu części zbiorów innym instytucjom, ze względu na brak miejsca w magazynie. I tak w 2011 r. przekazano książki do Książnicy Pomorskiej (136 woluminów) oraz Akademii Sztuki (699 woluminów), a w 2014 r. do Liceum Plastycznego (35 woluminów) i do Muzeum Archeologiczno-Historycznego w Stargardzie (112 woluminów). Obecnie księgozbiór liczy około 4000 woluminów (łącznie z czasopismami). Z przedwojennych pozycji bardzo cenne w pracy Urzędu są inwentarze zabytków sporządzone dla poszczególnych powiatów, z których korzysta się do dnia dzisiejszego.

Przekazane w darze Archiwum Państwowemu stare druki, których spis podajemy poniżej wyróżniają się ciekawymi notami własnościowymi i zapiskami marginalnymi. Możemy wymienić następujące znaki proveniencyjne: Ex Bibliotheca S.J. Meyér. Gryph. Pomer 1773; Ludwig Giesebrecht 1844; Regierungs Bibliothek Coeslin, Archiv Regierungs und Consistorial [Stralsund], Bibliothek des Stadtgymnasiums Stettin, Bibliothek von Köller-Cammin, Bibliotheca Türkheimiana.

Z kolei w egzemplarzu książki autorstwa Paula Friedeborna *Historische Beschreibung der Stad Alten Stettin in Pommern*, (Stettin 1613), która okazała się klokiem introligatorskim znalazły się dodatkowo: dysertacja, polemika, sztuka teatralna i pisma ulotne : *Disputatio Iuridica De Privilegiis Advocatorum / Quam ... in Inclyta Electorali Brandenburgica Ordinis Sub Praesidio Dn. Samuelis Strykii ... In Auditorio ICtorum. A.S. MDCLXXIIX. Die 27. Augusti Horis Solitis. Publico placidoque eruditorum Examini submittit Johannes Adamus Calbius, Stetin. Pomeran*, [Frankfurt, Oder] 1691; *Stargaris seu Fata Stargardiae: Actu Scenico repraesentata a M. Christophoro Praetorio*, Collegij ac Scholae Stargard Rectore, Sedinii 1669; Francois Louis de Conti, *Manifest Des Printzen de Conty An die Durchlauchtige Polnische Republic und des Groß-Hertzogthums Littau : Gegeben auff der Flotte bey Oliva, Anno 1697. den 5. October*, [s.l.], 1697; *Reflexiones, Eines getreuen Patrioten, Uber die Von der Kron Franckreich Bishero offerirte Aequivalentien, Vor die veste Städte Strasburg und Luxen-*

burg/ Darinne/ aus dem wahren Interesse der Röm. Käyserl. Majestät und des Römischen Reichs ... angewiesen wird/ daß nichts in der Welt seye so den Verlust dieser beiden Schlüssel des Römischen Reichs ... compensiren könne, [s.l.] 1696; Send-Schreiben eines guten Freunds aus dem Send-Schreiben Eines guten Freunds aus dem Elsaß An Einen guten Freund bey dem Reichs-Tag zu Regensburg : Darinn wahrhaftig und ohne Affecten ex serie rerum gestarum vorgestellet wird: Wie es bey Subiugation des H. Reichs Stadt Straßburg Als sie durch die Frantzösische Gewalt ... eingenommen worden/ hergangen seye, [s.l.] 1696; La Suisse Endormie Avec Des Lettres Touchant Geneve, [s.l.] 1697.

Niespodzianką okazał się również egzemplarz książki Johanna Friedricha Wachsen *Historisch-diplomatische Geschichte der Altstadt Colberg...*, Hale 1767, zawierający doklejoną na końcu broszurę *Führer durch die St. Marien-Domkirche zu Colberg*, Colberg 1890.

Lp.	nr inw.	autor	tytuł	miejsce wydania	rok wydania	rok wpisania do inwentarza (rok zakupu?)
1.	3	Johann Carl Dähnert	Sammlung gemeiner und Rügischer Landes-Urkunden Gesetze, Privilegien, Verträge Constitutionen und Ordnungen Zur Kenntniß der alten und neueren Landes-Verfassung insonderheit des Königlich-Schwedischen Landes-Theils Zwerter Band	Stralsund	1767	1953
2.	4	Johann Carl Dähnert	Sammlung gemeiner und besonderer Pommerscher und Rügischer Landes-Urkunden Gesetze, Pivilegien, Verträge Constitutionen und Ordnungen. Zur Kenntniss der alten und neueren Landes-Verfassung insonderheit des Koniglich-Schwedischen Landes-Theils Zwerter Band	Stralsund	1767	1960
3.	5	Johann Carl Dähnert	Sammlung gemeiner und Rügischer Landes-Urkunden Gesetze, Privilegien, Verträge Constitutionen und Ordnungen Zur Kenntniß der alten und neueren Landes-Verfassung insonderheit des Königlich-Schwedischen Landes-Theils Dritter und Letzter Band	Stralsund	1769	1953

4.	28	Christian Schöttgen	Altes und Neues Pommerland Oder Gesammlete Nachrichten Von verschiedenen Zur Pommerischen Historie gehörigen Stücken, Woraus die bisshergigen Pommerischen Historien Schreiber ergänzer / verbesser und viel unbekante Historische Wahrheiten aus Licht gebracht werden, Aus geschriebenen und gedruckten Uhrkunden Das Erste Stück	Stargard	1721	1960
5.	48	Danieli Cramero	Das Erste Buch des grossen Pommerischen Kirchen Chronici	Alten Stettin	1628	1954
6.	52		Churfürstliche Brandenburgische Constitution Von Lehn- und Aussteuer-Sachen Im Herzogthum Hinter-Pommern und Fürstenthum Cammin: Auf Gnädigsten Befehl Des Durchlauchtigsten Fürsten und Herrn Friderichs des Dritten		1694	1954
7.	75	Martini Rangonis	Diplomata queadam vetusta Pomeraniae antiqvitates quam maxime illistrantia, ante hac (duobus ex(eptis) nunquam tipis evulgata cum notis et animadversionibus		1674	1955
8.	80	Johannis Micraelii	Erstes Buch Dess Alten Pommern-Landes	Alten Stettin	1634	1955
9.	86	Friedrich von Dreger	Codex Diplomaticus Oder Uhrkunden, So die Pommersch-Rügianisch- und Caminsche auch andere benachbarte Lande angehen Tom I bis Anno 1269. incl.	Stettin	1748	1960
10.	91	Johann Joachim Steinbrück	Geschichte der Klöster in Pommern und den angränzenden Provinzen, in so fern die leztern mit den erstern in Verbindung gestanden, von ihrer Gründung bis zu ihrer Aufhebung	Stettin	1796	1956
11.	94	Ludewig Wilhelm Brüggemann	Beschreibung der Stadt Stettin	Stettin		1957

12.	237	Johann Friedrich Wachsen	Historisch-diplomatische Geschichte der Altstadt Colberg darin die Nachrichten von der Burg von dem Hohwürdigen Dom-Capitel und Königlichen Jungfrauen-Closter ertheiler und durch viele eingestreute Original-Urkunden in ein Licht gesetzt werden	Halle	1767	1955
13.	1099	Johann Carl Dähnert	Platt-Deutsches Wörter-Buch nach der alten und neuen Pommerschen und Rügischen Mundart	Stralsund	1781	1957
14.		Paul Friedeborn	Historische Beschreibung der Stadt Alte Stettin	Stettin	1613	
15.		Christian Otto Mylius	Repertorium Corporis Constitutionum Marchicarum I Chronologicum II Reale oder Lhur- und Marck-Brandenburg auch incorporirten Landen von 1298 bis 1750 inclusive in Sechs Theilen und Vier Continuationen	Berlin und Halle	1755	
16.			Anhang zu No 83 des Stettiner Intelligenz-Blattes vom 17. October 1828		1828	

Oprac. spisu Maria Kompowska